

Sveriges främste statsbyggare

Det är märkligt att Sveriges främste statsbyggare, Axel Oxenstierna, inte begåvats med en fullständig biografi, skriver Anders Björnsson.

Ar 1613 slöts freden i Knäred, en av de tyngsta. I omgångar hade delegationerna mötts under bar himmel, dessemellan häckat i sina tält på ömse sidor om den svensk-danska gränsen. Freden innebar att Sverige gav upp alla erövringar mot att få behålla Älvsborgs fästning, porten mot väst. Lösensumman blev enorm: en miljon riksdaler på sex år.

Ingen statskuld i senare tid kan mäta sig därmed. Men att få fred med Danmark och säkra gränser mot arvförden var mycket värt. Sigismund, den fördrivna Vasättlingen, tryckte på i sydost – där fanns det verkliga hotet mot det unga svenska Östersjöväldet. Vad var norska Finnmarken mot greppet om Reval, åttan efter Danzig, den stora utseppningshamnen?

Axel Oxenstierna

själv för att få den på fötter. 1600-talet blir också Sveriges modernaste århundrade. Den svaga och hungrika nationen i norr tar i bruk av sina komparativa fördelar: järnet och koppars, håren och den lutherska ortodoxin. Centralmakten utbildas till en enhetsstat, långt innan denna process påbörjas i de flesta andra europeiska länder.

Taktisk reträtt

Knäredsfreden var en taktisk reträtt som möjliggjorde den strategiska offensiven under de följande två decennierna. Dess arkitekt, Axel Oxenstierna, gick inte lottlös. Som ynnesbevis erhöill han som friherreskap Kimitoön i Öbölunds sydöstra skärgård. Veterligen för han hit endast tvänne gånger. Här anlades under hans tid sågkvarnar, saltsjuderi, kalkbrott, tegelbruk och ett becksjuderi som utnyttjade polska och preussiska arbetare. 1621

erhöll han stadsprivilegier för öns räkning, men den planerade hantverkarstaden kom aldrig till stånd, och Oxenstierna var själv aldrig någon vän av många småstäder i riket. Man visste aldrig vad de kunde dra till sig. Vad han sett på finska fastlandet gjorde honom inte glad. "Där var ingen kultur", berättade han en gång i rådet, "utan där bor bestier."

Annars har han gillat att "ordkasta" med bondfolk. "Jag är med dem som bröder", sa han på gamla dar till sin drotning, Kristina. Jorddrottens maner!

Ingen fullständig biografi

Det hör till besynnerligheterna i svensk historieskrivning att det inte finns någon fullständig biografi över Axel Oxenstierna. Vår främste statsman genom tiderna. Richelieu och Cromwells jämlike. Nils Ahnlunds från 1940 (Norstedts) är omfattande nog, 750 sidor, men den sträcker sig bara fram till Gustav II Adolfs död. Tiden borde ha kommit till Oxenstierna nu, när Peter Englund genom sina väldiga satsningar har återfört stormaktstiden till vårt allmänna medvetande och lyft upp en annan av dess bländande gestalter, Eric Dahlberg, på scenen. Ty på scenen, där de befann sig i sin samtid, bör de också rimligen finnas i eftervärldens hägkomst.

Ahnlunds arbete är – vad ska man säga – storartat. Det är litteratur. Det är absolut inte publikfriande, men vilken spänst! Det är inte alldeles klart när han lämnar kärlornas klara vatten, men hans sinne är öppet för tolkningar. Inga longörer, ingen överexploaterad formuleringsglädje – istället stramt.

Och om vi tänker oss att denna bok, tillsammans med den tunnare och blekare om Gustav Adolf "den store" (1932), rad för rad, ord för ord, har präntats ner med stiftpena i en tid när historieforskningen ännu var ett hantverk, så är det desto märkligare att inte en tankelaps, inte en tungdröjd utviking, inte heller ett enda korrekturfel missprydar sidorna.

Vet ni vad, jag tror att Ahnlund (som själv nog upplevde sig som rikshistorioraf och kom i akademien och allt det där) gick så upp i sitt föremål att han inte kunde annat. Boken kunde således knappast ha blivit tunnare när den handlar om en man som – tydligtvis – skrev oavbrutet: förordningar, instruktioner, rapporter, pri-

vatbrev fördragstexter.

Författaren kunde inte heller gärna ha utelämnat en enda episod ur kanslerns liv, eftersom huvuddraget hos Oxenstierna som kansler, det vill säga stats-, in- och utrikesminister i ett, var hans allestädes närvaro och hans oavbrutet rörliga livsföring. Allt måste förtecknas och dokumenteras – ty denne man, om någon, personifierar riket, i all dess nyvunna utsträckning!

Han var en mästare i fjärrdirigeringskonst men också en person som är perfekt hemma i de europeiska sammanhangen. Han skulle inte veta vad vi talade om om någon sa att Sverige aldrig tillhört Europa. Var inte den romerska kejsarkronan åt hans herre en av optionerna i tumuldet på kontinenten? Ett bättre latin än han (Oxenstierna brevväxlade alltid på latin med sina barn) lär få ha presterat.

Tempot. Den kontinuerliga ansträngningen. Vägandet för och mot, pro et contra, inför alla vägoranden. Gripandet av occasionen, det rätta tillfället. Sådant var hans framgångsrecept, vill Ahnlund få oss tro. Och jag tror honom. Jag tror också att det i långa stycken har präglat svensk politik och svensk statsförvaltning sedan dess. Orden, vad som står på papperet, vad som sägs i en förhandling, är A och O i statskonsten. Man kan inte bygga upp ett förtroende, inhemskt eller internationellt, genom bluff och svek hela tiden.

Ta reda på huvudsaken! säger Oxenstierna. Slå så på huvudfienen! Det var kanslerns råd till Gustaf Adolf sommaren och hösten 1632, när kungen ville trampa vidare mot nya segrar i Bayern istället för att slå mot de habsburgska arvländerna, Österrike.

Verket syns i lagen. Grunden för det svenska ingripandet i trettioåriga kriget var inte primärt religionen, det söker inte heller Ahnlund få oss att tro, utan kejsarmaktens rättskränkningar mot länderna runt Östersjön, krigsherren Wallensteins självvald, Danmarks kapitulation för Wien.

Fredsverket tog tid. Lagen för Europas folk lät vänta på sig. På 1648 följde nya krig. Men kejsaren, rättskränkaren, måste nu hålla sig på mattan. Nationalstaternas tid var kommen.

Axel Oxenstierna är möjligen den störste statsbyggaren av dem alla.

ANDERS BJÖRNSSON

Kannibalism, som är en väl dokumenterad förekomst, har av någon anledning förvandlats till en myt i Nationalencyklopedin. Detta missförhållande rättas härmed till av Svante Folin.

Arla en morgon upplöstes jag via en streckare i SvD, att Karl XII (enligt senaste forskning) var en visionär socialist och, om inte direkt radikalpacifist, dock en välvillig landsfader, som från sin turkiska kiosk månade om småfolket i form av progressiv inkomstskatt. Skakad av revisionistisk ångest ilade jag till allt korrekt vetandes rättesnöre, Nationalencyklopedin, för att kolla.

Omvärdering

Tyvärr hade dessa rön inte hunnit inflyta. Med K-bandet väl i handen överfölls jag av encyclopedisk tic och zappade upp *kannibal*. Detta var tydligen en dag i Nietzsches tecken – omvärdering av alla värden! Kannibalen hade drabbats av samma fatala encyclopediska äkroma som Irlands ormar – han/hon existerade inte och hade till ytter-

Kannibalen & nationalencyklopedin – En otidsenlig betraktelse

mera visso aldrig heller funnits. Dekonstruktivistiskt berövad sista benet av min barndoms trygga, metafysiska tripod, bestående av Gud, Tomten och Kannibalen, begrundade jag:

"...idag tycks man dock i stort sett vara överens om följande: samtidigt som förekomsten av institutionaliserad, mänsklig kannibalism inte fullständigt kan avvisas, kan man inte heller i fortsättningen anse den som ett ovedersägligt faktum... Däremot är "kannibalism" ett nästan universellt kulturfenomen i den meningen att idén om kannibalism (liksom till exempel idén om incest) ofta används i etnocentriska syften för att karaktärisera andra folkgrupper som vilda och omänskliga... den understryker uppfattningen om civilisationens förfinande inverkan på människans annars i grunden djuriska natur." (sid 397, sign RaH).

Själns faktapositiviska furir pisgar mig till källorna. "Källan" till Nationalencyklopedins ut-,

Arens, som 1979 utgav en bok betitlad *The Man-Eating Myth; Anthropology and Anthropohagy* (Oxford University Press), 1979. Detta intellektuella missfoster dök upp mitt i en celebrer kannibalkontrovers, som utkämpades mellan två av USA:s ledande antropologer, materialisten M Harris och idealisten M Shalins.

Harris hade i sin bok *Cannibals and Kings* hävdats att aztekernas enorma slaktoffer, till exempel 20 000 personer under fyra dagar 1487, hade kannibala konnotationer, motiverade av den extrema bristen på animalt protein i Mexikodalen. Denna kostpyramidala förklaring till aztekernas religiösa sakrament väckte Shalins våldsamma indignation; i ett sjuttonspaltigt anatema i New York Review of Books förordade han Harris djuriska cynism och förstokelse som, om den vann spridning, skulle förinta hela den antropologiska vetenskapen.

När Arens dök upp i den antropologiska manegen och helt

frankt förnekade att "kannibalism" någonsin existerat, blev den ultraprogressive Shalins om möjligt ännu mer förbannad. Han noterade att Arens var den typ av akademiska mediaworker som, i brist på andra meriter, profilerar sig genom att till exempel förneka, att nazisterna någonsin krökte ett judehår. Om nyhetstorkan är tillräckligt stor blir professor X den kontroversiella professor X, som under en kort period kan sola sig i mediernas rampljus.

Shalins massakrerade mängordigt Arens argumentation och avslutade sitt inlägg med att det var "en skandal" att universitetsföreläsning utgivit detta trendnissiga dravel.

Nobelpristagare

En annan som protesterade våldsamt var nobelpristagaren Carleton Gajdusek, som hade bevisat att den dödliga, långsamma virusjukdomen kuru överfördes inom foro-folket via infekterad hjärsubstans, som

intogs under kannibalska riter. Gajdusek har själv fotografier som dokumenterar saken, men han visar dem bara av diskretionskäl inom trängre kretsar av fackmän.

Arens har, av okänd anledning, förbisett Ewald Volhards standardverk på området *Kannibalism*, 1939, i förstrukturalistiska antropologkretsar känd under smeknamnet "Stora kokboken", som även är fotografiskt illustrerad. Än märkligare är att han missat kollegan R M Berndts *Excess and Restraint: Social Control Among a New Guinea Mountain People*, University of Chicago Press, 1962. Följande är ett sammandrag av index – *Cannibalism*, sid 456:

Aged woman treated as corpse, 278-79 * **Ceremonial dismemberment before feast**, 281 * **Corpse of Naglisa, sourcery victim**, exposed to obtain maggot, 273 * **Eating matter from festering wound**, 273 * **Man, copulating with corpse**, has penis accidentally severed, 282-83 * **Penis, severed from corpse**, played with before being eaten, 273 * **Son refuses cooked vulva until given pig's head to eat**, 273-74, etc. etc.

SVANTE FOLIN